

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 349.3:364(474.5:477)«20»

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.3.1>

Вальчук Олена Іванівна,

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ORCID ID: 0000-0002-1293-6362

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ: УКРАЇНА – ЛИТОВСЬКА РЕСПУБЛІКА

WAYS TO IMPROVE THE SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION THROUGH THE PRISM OF FOREIGN EXPERIENCE: UKRAINE – THE REPUBLIC OF LITHUANIA

У статті зроблено спробу простежити основні тенденції в розвитку системи пенсійного страхування Литовської Республіки протягом 2004–2021 рр. Схарактеризовано найважливіші зміни на етапі її оновлення. Визначено вектори й пріоритети подальшої трансформації з урахуванням економічних, демографічних факторів і технічного складника. Адже перезавантаження пенсійної системи в Литві – це спроба відповіді на виклики сучасності, які стосуються значної частини розвинених країн. Механізм формування пенсій є досить складним, оскільки потребує врахування багатьох чинників, у тому числі інфляційних процесів. Крім того, важливо виважено підійти до питання ознайомлення населення з наявною проблемою та надати необхідну інформацію для її розв'язання, а також забезпечити адаптаційний перехідний період.

Автор у контексті співпраці й взаємодопомоги між Україною та Литовською Республікою розглядає підписання Договору про соціальне забезпечення 23 квітня 2001 р. і наступні дії задля його належної реалізації. У Технічній угоді між Пенсійним фондом України й Службою закордонних виплат Управління фонду державного соціального страхування Литовської Республіки сторони визначили порядок призначення, переказу й виплати пенсій, допомоги на поховання, а також шаблони формулярів і відомостей, що мають використовуватися із цією метою. Завдяки цьому громадяни України, які проживають у Литві, мають право на призначення та отримання пенсій та інших страхових виплат.

Підбиваючи підсумки досліджуваного питання, автор наголошує на спільності в підходах до розв'язання проблеми покращення добробуту осіб пенсійного віку через зміну системи накопичення страхових виплат. Однак акцентує на значному сповільненні виконавчої реалізації поставленого завдання в українському суспільстві й необхідності посилення інформаційної та мотиваційної складових частин.

Ключові слова: соціальне страхування, Державний фонд соціального страхування, Пенсійний фонд України, реформування, страхові виплати, накопичувальна система.

The article attempts to trace the main trends in the development of the pension insurance system of the Republic of Lithuania during 2004–2021. The author described the most important changes at the stage of its renewal. Identified vectors and priorities for further transformation, taking into account economic, demographic factors and technical component. After all, restarting the pension system in Lithuania is an attempt to respond to today's challenges. They apply to a large part of developed countries. The mechanism of pension formation is quite complex. It needs to take into account many factors, including inflation. It is important to take a balanced approach to the issue of acquainting the population with the existing problem and provide the necessary information to solve it. An adaptive transition period is also needed.

The author, in the context of cooperation and mutual assistance between Ukraine and the Republic of Lithuania, considers the signing of the Agreement on Social Security on April 23, 2001 and the next steps for its proper implementation. In the Technical Agreement between the Pension Fund of Ukraine and the Foreign Payments Service of the State Social Insurance Fund of the Republic of Lithuania, the parties defined the procedure for assigning, transferring and paying pensions. Due to this, citizens of Ukraine living in Lithuania have the right to receive pensions and other insurance benefits.

Summing up the research question, the author emphasizes the common approaches to solving the problem of improving the welfare of people of retirement age by changing the system of accumulation of insurance benefits. However, it emphasizes the significant slowdown in the executive implementation of the task in Ukrainian society and the need to strengthen the information and motivational components.

Key words: social insurance, State Social Insurance Fund, Pension Fund of Ukraine, reforms, insurance payments, savings system.

Постановка проблеми. Соціальний захист населення в демократичних державах – це непротийний пошук балансу співмірності та допустимості витрат і належного рівня захисту населення від соціальних ризиків задля стабільності та зростання. Ця публікація є продовженням висвітлення результатів дослідження механізмів вдосконалення соціального захисту громадян України через призму зарубіжного досвіду. Проаналізувавши провідні тенденції розвитку соціального страхування Республіки Польща, ми спробуємо оцінити здобутки Литовської Республіки у цій сфері. На особливу увагу заслуговує пенсійне страхування, що є надзвичайно актуальним для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки сфера нашого інтересу – це найновіші тенденції в розвитку системи соціального страхування в Україні та в Литовській Республіці, автор спирався на нормативно-правові акти, а також використовував відомості з офіційних урядових порталів та сайтів державних установ України й Литовської Республіки.

Мета статті – проаналізувати пенсійну систему Литовської Республіки, визначити основні тенденції її розвитку на сучасному етапі, а також простежити існуючі механізми співпраці у сфері соціального захисту населення та можливості й перспективи запозичення позитивного досвіду для України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання міжнародного співробітництва у сфері соціального забезпечення зумовлене процесами глобалізації, високої мобільності, а як наслідок – необхідності захисту інтересів громадян з боку держави. Одним із важливих аспектів є призначення і виплата пенсій громадянам України, які проживають за її межами, та громадянам інших країн, які переїхали на постійне проживання до України. Зауважимо, що сьогодні питання пенсійного забезпечення в Україні регулюється міжнародними договорами та угодами, укладеними з 21 країною. Їх перелік можна знайти на офіційному сайті Міністерства соціальної політики України [1].

Підписання Договору між Україною та Литовською Республікою про соціальне забезпечення відбулося 23 квітня 2001 р., 10 січня 2002 р. його ратифікувала Верховна Рада України, а з 8 лютого того ж року він набув чинності. Його дія поширюється на передбачені законодавством кожної зі сторін, нижчеперераховані види соціального забезпечення. В Україні – це пенсії за віком; пенсії по інвалідності; пенсії за вислугу років; пенсії у разі втрати годувальника; пенсії та

відшкодування шкоди, завданої працівнику внаслідок трудового каліцтва, професійного захворювання, та у випадку його смерті з цих причин; допомоги по тимчасовій непрацездатності (хворобі), по вагітності та пологах; допомоги сім'ям з дітьми; допомоги по безробіттю; допомоги на поховання. У Литовській Республіці – це пенсії по інвалідності; пенсії по старості; пенсії за вислугу років; пенсії вдовам (удівцям) та пенсії сиротам; відшкодування шкоди в разі трудового каліцтва та професійного захворювання; допомоги по хворобі й материнству; допомоги сім'ям, що виховують дітей; допомоги по безробіттю; допомоги на поховання [2].

Угода між Міністерством праці та соціальної політики України та Міністерством соціальної охорони і праці Литовської Республіки про порядок реалізації Договору була підписана та набула чинності в грудні 2005 року. У ній сторони визначили компетентні установи, що уповноважені призначати та виплачувати пенсії та допомоги згідно з умовами Договору. В Україні ці функції покладаються на Міністерство праці та соціальної політики, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Медико-соціальні експертні комісії (далі – МСЕК) системи Міністерства охорони здоров'я. У Литовській Республіці – на Службу закордонних виплат Управління фонду державного соціального страхування, Литовську біржу праці при Міністерстві соціальної охорони і праці, Службу по встановленню хвороби та працездатності при Міністерстві соціальної охорони і праці, Муніципалітети [3].

Наступним кроком для належної реалізації виконання статті 27 Договору й статті 7 Угоди стало підписання в січні 2010 р. Технічної угоди між Пенсійним фондом України та Службою закордонних виплат Управління фонду державного соціального страхування Литовської Республіки. В якій сторони визначили порядок призначення, переказу та виплати пенсій, допомоги на поховання, а також шаблони формулярів та відомостей, що мають використовуватися з цією метою [4].

Пенсійний фонд України на інформаційній сторінці свого вебпорталу розмістив коротку довідку щодо досвіду запровадження пенсійних реформ у Литві. Зауважимо, що зацікавлення означеним питанням викликане певною спільністю умов

та перспектив. Адже перезавантаження пенсійної системи в Литві відбулося у 2004 р. Саме тоді, крім державного соціального пенсійного страхування, було запроваджено накопичення пенсій по старості коштом внесків із соціального страхування в пенсійних фондах та додаткове пенсійне накопичення в страхових компаніях або пенсійних фондах власними коштами. Такі зміни зумовлювалися поступовим зростанням числа осіб пенсійного віку та одночасним скороченням кількості працездатного населення [5].

Беручи до уваги демографічні зміни в суспільстві, литовська пенсійна схема була розроблена та впроваджена для того, щоб дозволити особам пенсійного віку отримувати виплати з різних джерел та забезпечити додатковий дохід. Участь у пенсійній схемі є добровільною. Накопичення частини внесків державного соціального страхування у приватні фонди можуть здійснювати особи, які ще не досягли пенсійного віку та які отримують страховий дохід.

У 2004 р. частка внесків на соціальне страхування, накопичених у пенсійних фондах, була встановлена на рівні 2,5% та продовжувала зростати. У 2008 році вона сягнула 5,5%. Однак у 2009 р. у зв'язку з несприятливим станом економіки, розмір внесків, перерахованих до пенсійних фондів, був тимчасово зменшений до 2% від страхового доходу особи, а у 2012 р. – до 1,5%. У 2013 р. його розмір становив 2,5% [6].

На осіб, які приєдналися до пенсійної схеми у 2013 р. або пізніше, поширювалися нові умови. Внески на особистий пенсійний рахунок учасника надходили з трьох джерел: сплаченого внеску до Державного фонду соціального страхування, додаткового внеску, сплаченого учасником з його власних коштів, та з державного бюджету.

У період із 1 квітня 2013 р. по 30 листопада 2013 р. особи, які уклали договори до 2013 року, мали можливість визначитися зі способом участі у пенсійній системі. Вони могли припинити перерахування внесків на соціальне страхування до пенсійних фондів та, починаючи з 2014 р., просто залишитися в системі Державного фонду соціального страхування. Або ж продовжити накопичення шляхом внеску особистих коштів та отримання додаткового внеску з державного бюджету. Третім варіантом була участь у пенсійній системі на попередніх умовах, тобто шляхом надання пенсійним фондам лише внесків на соціальне страхування заздалегідь визначеного розміру.

З 2020 р. пенсійний внесок становив 3,5% від розміру внеску до Державного фонду соціального страхування, додатковий внесок, сплачений

учасником із власних коштів, та внесок, сплачений за учасника з державного бюджету – по 2% [6].

З 1 липня 2019 р. набрала чинності нова формула. Фонд державного соціального страхування більше не перераховував будь-які внески до пенсійних фондів, а особи, які бажали створити резерв для виходу на пенсію, отримали можливість перераховувати суму, що становить 3% їх місячної заробітної плати. Внесок з державного бюджету було встановлено у розмірі 1,5% від середньої заробітної плати по країні. Ті, хто до цього часу не був залучений до пенсійної схеми, і ті, хто сплачував пенсійний внесок, що складав 2% внеску до Фонду державного соціального страхування, отримали можливість поступово збільшувати внесок: починаючи з 1,8% і до 3% через п'ять років [6]. Варто зазначити, що формула пенсії $3 + 1,5\%$ була визначена відповідно до нової системи оподаткування, за якою були консолідовані податки, сплачені роботодавцем та працівником.

Мешканці, які брали участь у пенсійній схемі, але бажали відмовитися, могли забрати всі свої гроші назад до Державного фонду соціального страхування та відновити права на повну пенсію за вислугою років, або припинити свою участь у пенсійному фонді та залишити накопичені таким чином гроші до досягнення ними пенсійного віку.

Зайняті особи віком до 40 років та всі особи, які наразі беруть участь у пенсійній системі, включені до нової схеми та мають можливість відмовитися. Пропозиція взяти участь у пенсійній системі розсилається особам, які до цього часу не були залучені кожні 3 роки до досягнення ними 40-річного віку. Ті, кому виповнилося 40 років, більше не отримують вищезазначену пропозицію. Громадян повідомляють про їх включення через електронний сервіс EGAS Фонду державного соціального страхування та рекомендованою поштою. Робота пенсійних фондів та виплата допомог контролюється Банком Литви [6].

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів: солідарної системи, накопичувальної системи та системи недержавного пенсійного забезпечення. Солідарна система базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг коштами Пенсійного фонду. Платниками страхових внесків до солідарної системи є страхувальники. Накопичувальна система пенсійного страхування базується на засадах накопичення коштів застрахованих

осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах. Платниками страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування є застраховані особи [7].

Нині в Україні функціонує лише два із зазначених трьох рівнів. Відповідно до солідарної системи, щомісячні відрахування становлять 22% єдиного соціального внеску (ЄСВ). Добровільна накопичувальна пенсійна система функціонує з 2005 р. Станом на 2021 р. зареєстровано 63 недержавних пенсійних фонди, з яких активними, зі слів міністра соціальної політики, є лише 15–20 [8]. Обов'язкова накопичувальна система ще не запроваджена. Досі тривають дискусії щодо умов, на яких вона має запрацювати.

Висновки. Процес реформування пенсійної системи України перебуває на стадії становлення її окремих елементів, що потребує вивчення зарубіжного досвіду та можливості його адаптації до потреб українського суспільства.

Хоча реформування пенсійної системи в Україні та Литовській Республіці розпочалося майже одночасно, наразі у нас спостерігається

значне відставання в його реалізації. З 2004 р. уряд Литви пройшов значний шлях у пошуку оптимального поєднання розміру витрат з державного бюджету на пенсійне страхування та внесків громадян задля належного забезпечення осіб пенсійного віку. Вплив соціальних та економічних чинників став визначальним на окремих етапах. Зауважимо, що нині Україна потребує завершення розпочатого. Оскільки солідарна система не може впоратися з викликами сучасності. Потреба ефективного включення обов'язкового накопичення та врегулювання перехідного періоду відчувається особливо гостро та потребує виважених та дієвих рішень.

Суттєвим аспектом залишається ставлення населення до змін та нововведень у сфері пенсійного страхування, а також недостатньо потужна публічна політика в означених питаннях.

Таким чином, продовжуючи вивчення досвіду інших країн щодо змін у пенсійній системі, ми намагаємося привернути увагу суспільства до можливих способів розв'язання проблеми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Пенсії громадянам, що за кордоном / Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/pensii-gromadyanam.html> (дата звернення: 07.07.2021).
2. Договір між Україною та Литовською Республікою про соціальне забезпечення : Міжнародний документ від 23 квітня 2001 р. № 440_022. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_022#Text (дата звернення: 08.07.2021).
3. Угода між Міністерством праці та соціальної політики України та Міністерством соціальної охорони і праці Литовської Республіки про порядок реалізації Договору між Україною та Литовською Республікою про соціальне забезпечення : Міжнародний документ від 09 грудня 2005 р. № 440_054 / Міністерство праці та соціальної політики України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_054#Text (дата звернення: 08.07.2021).
4. Технічна угода між Пенсійним фондом України та Службою закордонних виплат Управління фонду державного соціального страхування Литовської Республіки про порядок призначення, переказу та виплати пенсій від 19 січня 2010 р. *ЛІГАЗАКОН* : вебсайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU10007?an=1545> (дата звернення: 08.07.2021).
5. Досвід запровадження пенсійних реформ в Литві / Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/8953-dosvid-zaprovadzhennya-pensijnyh-reform-v-lytvi/> (дата звернення: 08.07.2021).
6. My Government. Ministry of Social Security and Labour. Funded pension scheme. Last updated: 04-05-2021. URL: <https://socmin.lrv.lt/en/activities/social-insurance-1/funded-pension-scheme> (дата звернення: 03.09.2021).
7. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09 липня 2003 р. № 1058-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/conv#n1859> (дата звернення: 03.09.2021).
8. Якименко В.О. Міністерка соціальної політики Марина Лазебна: про пенсійну реформу і запровадження накопичувальної системи. *Українські новини* : вебсайт. URL: <https://ukranews.com/ua/interview/2676-maryna-lazebna-pro-pensijnu-reformu-i-zaprovadzhennya-nakopichuvalnoyi-systemy> (дата звернення: 03.09.2021).